

Toomas Haug

MUSTJALA

Tõestisündinud lugu

Vanemas eas oli ema mitu korda haiglas ja seal juhtus temaga vahel kummalisi asju. Tõsi küll, haiglates ikka juhtub, aga mitte *nii* kummalisi. Võib-olla liialdan? Aga eks te ise otsusta.

Emal oli mitu operatsiooni ja siis oli alati nõnda, et algul lebas ta intensiivis, hämaras üksinduses väljaspool aega ja ruumi, ja seejärel resideeris juba röömsamas palatis, päikeselises, kõrgete akendega ja personali argise sagimisega. Nimetasin seda mõttes eluruumiks. Lootusetoaks. Inimene on piirimaadel ära käinud ja on jälle tagasi, elavate hulgas. Emal oli tuttav kirurg ja seetõttu oli ta oma muredega ikka ühes kindlas haiglas ja võimalik, et sai selle tutvuse tõttu ka paremat kohtlemist tunda. Sellel korral oli ta kaheses palatis koos ühe üsnagi volüümika vene prouaga. Kui ma ema vaatamas käisin, siis palatikaaslane parajasti magas oma suure juuksekuhila all, vaiksa *de profundis* norina saatel, ja meie rääkisime maast ja ilmast ja sellest, et ei tea, mitu päeva peab veel sees olema, ja ma kirjutasin üles, mida oleks vaja poest tuua. Kahene palat on päris mõnus, täitsa kodune, tavaliselt olid ikka suuremad palatid, ja üksikpalatist ei maksa ju inimesel unistadagi. Ega tea, kas see olekski mingi ideaal – natuke peab ikka seltskonda ka olema.

Lahkusin tol õhtul kerge südamega – ema jäi maha kõigist võimalikest oludest kõige parematesse. Aga siis selgus, et ta kirjutati välja juba järgmisel päeval, nii et poeskäigu nimekiri tuli selle valguses ümber teha. Ja kodus rääkis ema mulle selle loo, mille nüüd kirja panen. Või mis loo, õieti tuleks öelda selle kohta – juhtum.

Ühesõnaga. Varsti pärast minu lahkumist sikutas ema kõrgele aknale kardina ette, et päike hommikul silma ei paistaks ja hakkas ennast magama sättima. Haiglas lähedavad inimesed ju varakult magama. Ema silus lina peopesaga tasaseks ja soputas padja hoolikalt läbi, nii nagu igal õhtul. Aga just sel momendil, kui ta oli pea padjale pannud ja teki üle nina tõmmanud, lükati palatiuks valla ja pandi laetuli põlema. Kaks öde veeretasisid ukse vahelt sisse veel ühe voodi, seisatasid nõutult, takseerisid ruumimõõtmeid ja nõksutasid siis selle kaadervärgi poolvägisi vene proua voodi kõrvale, otse ema jalutsisse. Palat oli väike ja kolmas voodi andis kohe tunda. Kujutlen, et ema oli ennast küünarnuki toel istukile ajanud ja vaatas talle omase nõudlikkusega palatis talitajatele otsa, mispeale üks neist ütles summutatud häälel midagi, mis kostis nagu „hommikul otsustavad uuesti“. Öed plõksasid suure tule surnuks ja väljusid kiirel haldjasammul.

Voodis lamas halli poisipeaga vana naine. Ema mäletas just seda ühtlast, hästi korralikult lõigatud ja kahele poole lahku kammitud seitliga soengut, selle justkui täiuslikku sümmeetriat, roosaka pidžaama niisama sümmeetrilisi kraenurki, ning teki alt välja sirutatud käsi, mis oleksid nagu äsja teki silumisest rinnale kumera kaarena puhkama jäänud, sõrmed otsapidi koos. Vaatepilt oli talle natuke meenutanud omaaegseid tootmiskoondises „Salvo“ valmistatud rahvariide maalingutega puunukke, suveniirseid esemeid, mida võis vahel isegi seinale riputada. Üks selline, Mustjala riidemustriga, on ema peegilaua seinal nii kaua, kui ma mäletan. Naine lamas selili, silmad kinni. Temast tihkus vaikust ja rahu. Mingeid vaevusi ei paistanud tal olevat. Hingamist ei olnud näha. Emale tundus sellepärast, et naine magas kuidagi eriti sügavalt. Mis seal imestada, haiglas antakse ju

õhtuti inimestele unerohu ja igasugu rahusteid. Ema pelgas neid tablette, tema ütles, et tahab magada selge peaga, sest jumal teab, mis öösel võib juhtuda. See ettevaatus oli tal juba sõjajärgsest ajast saadik veres. Ühe kahtlase tableti oli ta võtmata jätnud ja oma maniküürkarpi küüneviili alla ära peitnud. Igatahes läks esialgne ehmatus uue palatikaaslase tekkimisest kiiresti mööda, ema sättis nina uuesti tekiserva varju ja valmistus vajuma unelainesse. Aga siis kostis teisest seinast aeglast krudinat ja sügav ohe – venelane oli äsjaste manöövrite käigus üles ärganud. Ajas silmad pärani ja hakkas oma voodis lakke vahtides rääkima.

Proua kuulus nende meie arvukate kaasmaalaste hulka, kes eesti keelt naljalt ei kasuta, võib-olla sellepärast, et tunnevad ennast ebakindlana, aga saavad enamasti aru, mis nende ümber kõneldakse. Nii et nüüd oli ta öelnud slaavilikult sügava ja peaaegu et majesteetliku rinnahäälega ja muidugi vene keeles: „Gospadi! Kus riigis me elame! Inimestel ei ole enam haiglas kohta, nad topitakse seina ja voodi vahele, lämbume kõik koos ära. Kas niimoodi armastatakse inimest?“

Ema oli mõelnud, et on ikka tüüpiline venelase küsimus, täitsa Dostojevski, kui kõneleja jätkas, rääkis pead padjalt tõstmata, ühtvalu ja katkematult ning kaebles kõikvõimalike asjade üle, millega ta oli haiglas, aga ka varasemas elus kokku puutunud. Kirus sekka Ameerikat ja Venemaad, linnaosa vanemat ja korteriühistus tegutsevaid vargaid, kiitis oma ilusat tütart, needis joodikust väimeest, hurjutas pensioniameti töötajaid, ning väljendas oma igakülgset pahameelt meid ümbritseva vääriru ja ebaõiglase maailma vastu. „Ega ma sellest palju ei mäleta,“ tunnistas ema, „tal teemad vahetusid nii kiiresti. Sekka muudkui kordas, et kui „see kõik“ niimoodi jätkub, siis tuleb sõda, ja säh sulle siis pirukat.“

Ema hoidis silmi kinni ja kujutles: kui ta hakkab palatikaaslaselt öörahu nõudma, siis hüüatab see nõrdinult: tähendab, rääkida ka enam ei või?! Ja satub veel rohkem hoogu. Liatigi oli kõneleja õhtul pikalt maganud ja värsket eluvaimust tulvil. Pole mõtet tüli tõsta, mõtles ema. Las inimene valab oma pahameele karika tühjaks. Ükskõik kui päratu see karikas juhtub olema. Ja siis oli ema hakanud mõtlema kõigi nende kärarikaste olukordade peale, milles elu jooksul on tulnud magada. Oli mõtelnud oma noorusaegadele, reproduktorite rökkamisele vennasrahvaste spordilaagrites, ja suvedele tehase puhkekodus või tuusikuga sanatooriumis, kus alati keegi tagus, norskas, vandus või laulis sinu toa just nagu papist seina taga, olgu päev või öö, ja muidugi mõtles meie elule Lillekülas, täitsa raudtee ääres. Seal kulgesid meie päevad ja ööd rongirüma *perpetuum mobile* saatel. Emale külla tulnud inimesed hüüatasid ehmunult, kui nende hääl mööduva rongi raginasse mattus ja maja igast nurgast vabisema hakkas: kuidas te siin küll magada saate? Mina surusin öösiti ühe kõrva patja ja teise keerasin käega tagurpidi. See on mul siinamaani peast rohkem eemal. Ma ei tea, mis ema tegi, võib-olla teki poolenisti üle pea tõmbamise komme pärinebki tal sellest ajast, aga siiski – me magasime. Kus me pääsesime? Just sellele oligi ema mõelnud, võib-olla nende mõtete saatel isegi juba suikuda üritanud, kui midagi juhtus. Korruga kostis venelase kõrvalvoodist kõrge ja ootamatult noor, või õieti, nagu ema ütles – eatu hääl, ühesõnaga hääl, mis ei olnud justkui üldse kooskõlas inimesega, keda ta oli seal lamamas näinud, ja see hääl ütles kaks läbilõikavat sõna: „Jää vait!“

„Oli ikka paras kärgatus küll,“ tunnistas ema, „kuigi tegelikult see oli rohkem nagu mingi hele plaks.“

Venelase jutt oli katkenud – kõiksti keset lauset.

„Eks ma ise ehmatasin ka,“ ütles ema, „ja järsku oli vaikus palatis kohutavalt vali.“

Aga siis hääl jätkas, ikka sama heledalt kui enne: „Terve oma elu! Kõik oma päevad olen ma pidanud sinu jutu saatel mööda saatma. Terve elu olen ma pidanud sinu kisa kuulama. Hommikust õhtuni. Sündimisest saadik“ – ema oli millegipärast mõelnud, et rääkija peab siis ju olema 80 täis – „jää ükskord ometi vait! Elada ei ole sa mul lasknud, lase mul vähemalt surra! Mitte üks sõna rohkem! Finiito! Konets! Lopandõks!“

„Neid plakse oli seal siis rohkem kui üks,“ ütlesin mina.

„Ei tea,“ ütles ema, „ega ma ei lugenud.“

Ema upitas ennast jälle istukile ja nägi: äsja kõnelnu lamas endises puukuju asendis, range joonega soeng puutumatu, käed paigal, silmad kinni. Ja näis pärast oma tiraadi häirimatult edasi magavat. Kuigi ema ei uskunud enam, et see on uni, aga mis see on, seda ei osanud ta tõesti arvata. Venelane seevastu oli ennast küljekile ajanud ja vaatas voodilambi varjude vahelt – juuksed püsti peas, nagu ema ütles – oma palatinaabrile meeleheitlikul ilmel otsa. Tema äkkjahmunud olekust õhkunud ainult kaks sõna: „Što eto?“ Ema sai küsimusest aru küll. Ja nägi, et teine lausa anub vastust. Aga niisuguses delikaatses olukorras pidi ka tema ometi natukene mõtlema, enne kui midagi ütleb. Ja siis oli ta otsustanud, et ei ütle midagi. Heidab padjale tagasi ja soovib lihtsalt head ööd. Kustutanud oma voodi kohalt tule ära ja jäänud seekord otsekohe magama.

Kui ema hommikul ärkas, oli kardin akna eest juba kõrvale lükatud ja tõusev päike paistis heledasti silmi. Ja kohe oli ka näha, et väike palat on jälle endine, kolmas voodi on kadunud. Kergest unest hoolimata oli ema öise külalise äraviimise ajal maganud. Venelasest palatikaaslane istunud rääbakil olekuga oma voodiserval, juuksekuhil veel rohkem sassis kui viimati, öine ehmatus-jahmatus endistviisi näol. Ema oli viisaka inimesena öelnud *dobroje utro*, aga naine võpatanud ja tõstnud sõrme vaigistuseks suu ette. Siis tuli arst ja ütles emale, et ta võib koju minna. Ja oma hambaharja ja maniküürikarpi kotti pannes sai ta koridori pealt kostnud jutukatkest aru, kuhu kolmas voodi kadus – sellel asemel lebanu oli öösel ära surnud.

„Eks ole õudne lugu,“ ütles ema.

„Jumala eest,“ kinnitasin mina.

„Mõttele, kui ta äkki oligi juba siis, kui...,“ arutles ema.

„Ärme mõttele,“ ütlesin mina.

Mitu päeva hiljem rääkisime sellest veel. Ema oli tavaliselt arstilt kuulnud, mis juhtus palatisse maha jäänud venelasega – see inimene oli kõnevõime kaotanud. Ei olnud lausunud enam ainsatki sõna. Võib kujutleda: jutukas proua, kes on üleöö tummaks tardunud, niisugune asi pidi arstidele ikka ehmatus olema. Abi otsiti psühholoogilt ja logopeedilt, konsiilium oli asja murelikult arutanud, aga lõpuks saadetud naine otsusele jõudmata koju. „Muidu käitus normaalselt,“ ütles tuttav arst, „aga nii kui midagi küsisime, surus sõrme huultele ja nõudis, et terve konsiilium vaikiks. Ja ega meie ei ole ka selgeltnägijad.“

Selle jutu peale muutusin ma ärevaks. „Kuule,“ ütlesin, „kas sellele konsiiliumile või kes nad on, kas neile ei tuleks ikkagi teada anda, mis teil seal palatis juhtus.“

„Ei hakka mina enam midagi tagantjärele õiendama,“ ütles ema pahuralt, „pealegi, see oli öösel.“

„Mis see asjasse puutub?“ küsisin. „Nii palju puutub,“ vastas ema, „et mul on oma muresid küllalt.“

„Noh hüva,“ ütlesin mina ega hakanud vaidlema. Küllap arstidel ongi juba pakilisemaid asju arutada. Ema oli tõesti vanaks jäänud. Ja lunastanud sellega õiguse vilistada maailma hädadele ja nõudmistele ning tegelda veel ainuüksi iseendale tähtsate asjadega. Need ilmusid kusagilt sügavusest, kuhu minul ei olnud ligipääsu.

Olin juba harjunud sellega, et ta mõte võis joosta teisele rajale, et ta tahtis mõelda mingeid eriliselt lõplikke mõtteid ja kippus igasugu piasjades pidulikke otsuseid tegema.

„Näed, mis mul siin on,“ ütles ta nüüd.

„Miks ma ei näe,“ ütlesin mina, „see nukk on sul seisnud siin peegli ees nii kaua, kui ma üldse ennast mäletan. Täitsa nali.“

„Täitsa nali jah,“ nõustus ema, „mõtlengi praegu, et kas visata lõpuks ära või...“

„Või?“

„Või jääb päranduseks,“ ütles ema.